

Psychologie vývojová

PhDr. Simona Kiryková, Ph.D.

Studijní opora čerpá z materiálů, které vznikly v rámci ESF projektu č. CZ1.07/2.2.00/18.0027.

8. DOSPÍVÁNÍ



***Anotace:** Kapitola seznamuje s vývojovými specifiky období dospívání. Vzhledem k cílové skupině studujících učitelství pro 1. stupeň základní školy prezentujeme v této kapitole jen stručně zásadní vývojové změny dvou dílčích etap dospívání: pubescence a adolescence. Pro hlubší poznání vývojových specifík uvedených etap odkazujeme na studium příslušné odborné literatury.*

***Klíčové pojmy:** biologické dospívání, formální myšlení, autonomní morálka; rizika a ohrožení zdravého vývoje dospívajících; tranzitorní vývojové období.*



Obrázek 1

Dívky a chlapci v období pubescence
– 6., 7. ročník základní školy

8.1. Starší školní věk - pubescence

Vývojovou etapu mladšího školního věku (6-11 let) charakterizoval akcent na psychosociální linii vývoje. Celkově byla tato etapa vnímána jako období relativně rovnoměrného vývoje bez výraznějších výkyvů. Pro další sledované období – období staršího školního věku, které zahrnuje dospívání organismu (pubescenci) budou platit charakteristiky odlišné: v pubescenci, zejména na jejím začátku, je zásadní a primární linie **biologická**. Pro většinu jedinců jsou v tomto období

charakteristické intenzivní a intenzivně prožívané změny biologické a z nich se odvozují změny ve vývoji psychosociálním. Pro toto období je typická výrazná interindividuální i intraindividuální variabilita (Langmeier 2006, s. 143). V celoživotním vývoji představuje dospívání jednu z nejintenzivnějších a nejdynamičtějších etap, která inspirovala badatele i k dynamickým názvům – například Václav Příhoda hovoří o dospívání jako o období „vulkanismu“ (Příhoda 1963).

Po 11. roce života dochází v organismu dítěte k produkci hormonů urychlujících proces biologického dospívání organismu. Tyto biologické – tělesné procesy - výrazně ovlivňují vývoj a projevy dalších linií - sociální a kognitivní.

V nástupu procesů zahajujících dospívání je patrná **sekulární akcelerace** – urychlení vývoje jedinců narozených a vyvíjejících se v prostředí euroamerické společnosti (v důsledku optimalizace životních podmínek – například výživa, dostupnost kvalitní lékařské péče, očkování atd.) v posledních sto letech.

Období **pubescence** (od lat. pubes – chmýří) nastává přibližně ve věku 11 let a probíhá ve dvou fázích:

1. **Prepuberta** (dívky 11-13 let, chlapci o 1-2 roky později)

Začíná výskytem prvních sekundárních pohlavních znak, končí nástupem menarche a poluce.

2. **Vlastní puberta** (přibližně 13. – 15. rok života).

Zahrnuje období od dokončení prepuberty do dosažení reprodukční schopnosti organismu.

Biologické změny v organismu jsou výrazné a zjevné: dochází k prudkému, **nerovnoměrnému** růstu těla, ztrácí se dětská postava a tělesné proporce se proměňují, ztrácí se dětský výraz tváře. **Výrazná tělesná proměna** je i výrazně prožívána, hormonální procesy ovlivňují i emocionalitu jedince. Nastává období zvýšeného **zájmu o vlastní tělo**, které svými proměnami signalizuje zásadní životní proměnu – od dítěte k dospělému.

Zásadním vývojovým úkolem období pubescence je postoupit z dětství na cestu k dospělosti. V tomto procesu dospívající **sleduje a objevuje sám sebe** jako někoho druhého – ztrácí identitu dítěte a hledá novou (viz Eriksonova teorie psychosociálního vývoje, kapitola 3.5. této studijní opory). Naznačený proces opouštění dosavadních jistot a hledání nových provázejí často pochybnosti dospívajícího o své vlastní roli v životě, o jeho významu pro druhé, o jeho atraktivitě, o budoucím životě. V souvislosti s tímto hledáním se objevuje zvýšená potřeba **introspekce** a extrémně **kritický postoj** k sobě i k realitě, kterou představuje svět dospělých. Dospívající se chce a zkouší vymezovat, i za cenu prudkých konfrontací s blízkými – hovoříme o **období druhého**

vzdoru (Langmeier 2006). Typická je **emoční labilita a nejednoznačnost** vlastních postojů, často však kompenzovaná právě jejich přehnaným vyjádřením (vegetariánství, odmítání života rodičů a volby výrazně alternativních stylů apod.). Dospívající poprvé prožívá svou sexualitu nejen jako něco, co se týká jen jeho samého, ale hledá partnera – v počátcích jako objekt zamilovanosti a s ní spojované **sexuální fantazie**, později i pro vlastní sexuální akt. V pubescenci zatím nejčastější formu uspokojování sexuální touhy představují autoerotické praktiky.

Období pubescence časově splývá s dobou 6. – 9. roku povinné školní docházky, proto bývá nazýváno obdobím staršího školního věku. Pro **učení a poznávání** jedince v této etapě je podstatná **nově přicházející úroveň způsobu poznávání nového a organizace poznávání**. Podle Piagetovy teorie dosahuje jedince v této vývojové fázi **vrcholné úrovně myšlení – formálních operací** (Piaget 1999, 2010), které umožňují další stupeň odpoutání uvažování jedince od žité reality, dokonce i od reality představované: umožňují „myslet o myšlení“, vytvářet hypotézy, představovat si nepoznatelné (fyzicky) prostory (např. vesmír, atom), uvažovat o vysoce abstraktních kategoriích (právo, morálka, vztah, ideologii). Z hlediska způsobu uvažování je jedinec na konci pubescence roven dospělému – odlišuje se jen neporovnatelným množstvím zkušeností. (viz kap. 3.3. této studijní opory).

Jak bylo již zmíněno v předchozích kapitolách - správně organizované vyučování musí respektovat vývojové zvláštnosti myšlení v každém věku. Zejména pedagogové vyučující žáky na počátku 2. stupně základní školy (6. třída – 11 let), si často neuvědomují, že **v 6. třídě** – přechod na druhý stupeň školy - jsou děti teprve **na počátku cesty k formálnímu myšlení**. Vyučované obsahy v některých naukových předmětech (zeměpis, přírodopis), ale i v matematice, občanské výchově atd. ale představují často poměrně složité systémy abstrakcí, které dítě v této fázi vývoje nemusí okamžitě umět pochopit. V důsledku nepochopení si pak odnáší do dalších let vzdělávání řadu mylných **prekonceptů** (mylných představ o jevech a věcech v okolním světě). Radou pro učitele 6. třídy by byla výzva ke stálému respektu k vývojové úrovni žáků a odkaz na nikdy nadbytečnou názornost a konkrétnost sdělovaných obsahů.

8.2. Adolescence.

Výraz **adolescence** (z lat. adolescere – dorůstat, mohutnět) označuje etapu mezi dětstvím a dospělostí. Nejasnost v časovém vymezení adolescence vyplývá z různého pojmání délky a mezníků dospívání v různých kulturách v historii. Současný pohled na dospívání jako samostatnou a stále se prodlužující etapu je odvozen z vývoje euroamerické společnosti v posledních dvou stoletích, kdy postupně dochází k institucionalizaci výchovy a vzdělávání, realizovaných původně přirozenou mezigenerační výměnou zkušeností. Industriální vývoj vede rovněž k prodlužování profesní přípravy mládeže a tím k posunutí nástupu plné dospělosti na pozdější čas.

V české terminologii je adolescencí nazýváno období nastávající po pubescenci – po 15. roce až do 20. roku života (Vágnerová, 2000, 2008; ale např. V. Příhoda, 1963 označuje věkové rozpětí 15 – 20 let jako postpubescenci), nebo celé období dospívání ve věku 11 – 20 let, zahrnující pubescenci až nástup dospělosti (Macek, 1999).

Vývojovým úkolem adolescence je dokončení pohlavního dozrávání, fyzický a duševní rozvoj a sociální učení v nejširším slova smyslu. Uvedené procesy by měly ústit v přijetí role dospělého.



OTÁZKY A ÚKOLY K SAMOSTUDIU:

1. Prostudujte text o vývoji vzájemných vztahů mezi chlapci a dívkami (Langmeier 2006, s. 154 - 155).
2. Zjistěte význam pojmů: autonomní morálka, adolescenční moratorium.



LITERATURA KE KAPITOLE:

HELUS, Z., 2009. *Dítě v osobnostním pojetí*. 2. vyd. Praha: Portál.

JEDLIČKA, R., 2001. *Psychosociální vývoj dítěte a jeho poruchy z hlediska hlubinné psychologie*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.

JEDLIČKA, R., 2010. *Výchovné problémy s žáky z pohledu hlubinné psychologie*. Praha: Portál.

KREJČOVÁ, L., 2011. *Psychologické aspekty vzdělávání dospívajících*. Praha: Grada Publishing.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D., 2006. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing.

MACEK, P., 2003. *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. 2. vyd. Praha: Portál.

PIAGET, J., 1999. *Psychologie inteligence*. Praha: Portál.

PIAGET, J., INHELDEROVÁ, B., 2010. *Psychologie dítěte*. 5. vyd. Praha: Portál.

PŘÍHODA, V., 1963. *Ontogeneze lidské psychiky I. Vývoj člověka do patnácti let*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

ŘÍČAN, P., 2006. *Cesta životem: vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Portál.

VÁGNEROVÁ, M., 2000. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000.